

RAPPORTAGE VONDSTMELDING HERSELT: ACHTER DE HOVEN

I. Verslaggever:

Geert Vynckier
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
Jekerstraat 10
3700 Tongeren
012 /260321
0477/560389
Geert.vynckier@rwo.vlaanderen.be

functie: erfgoedonderzoeker archeologie

tekeningen en plannen: Johan Van Laecke
Katrien Cousserier

veldwerkers: Michel Mulleners
Rudi Roosen
Jurgen Staff
Jos Wijnants

II. Identificatie

*Een beschrijving van de locatie van de site, met de volgende elementen:

Provincie(s): Antwerpen

Gemeente(n): Herselt

Deelgemeenten(n): Herselt

Coördinaten: Lambert 1972 : X: 186213 Y: 194003

Kadastergegevens: Gemeente Herselt, 2e afdeling, sectie M, openbaar domein

Adres: Achter de Hoven

Toponiem(en): --

Naam van de site: Herselt- Achter de Hoven (HE10AC)

Algemene beschrijving:

Het terrein bevindt zich aan de rand van de dorpskern van de gemeente Herselt die in het zuiden van de Antwerpse Kempen gelegen is (Fig. 1 en Fig. 2). Bijgevolg zijn er hoofdzakelijk kunstmatige gronden aanwezig en bevinden we ons in de bebouwde zone. Tot voor enkele jaren stond hier de Gemeentelijke Jongensschool. De vindplaats is niet opgenomen in de CAI. Wel zijn de voormalige gebouwen opgenomen in de inventaris van het Bouwkundig Erfgoed onder nummer 39678.

III. Archeologische nota

* Datum van de melding van de vondst:

Het Agentschap Ruimte en Erfgoed - Vlaanderen kreeg de vondstmelding op 22-03-2010. Het VIOE werd diezelfde dag op de hoogte gebracht.

* Een summiere beschrijving van het onderzoek dat voorafgaand aan het onderzoek op de site werd uitgevoerd:

Enkele voorbijgangers tijdens de registratie konden ons vertellen dat één van de twee gevonden waterputten dienst zou gedaan hebben als watertoevoer voor een handpomp die in de oude Gemeentelijke Jongensschool stond tussen het schoolgebouw en de aangrenzende bijgebouwen. Dit kon verder niet gecontroleerd worden.

*De archeologische beschrijving van de site en het onderzoek dat heeft plaatsgevonden: methodiek van het onderzoek en de resultaten:

Bij het verdere verloop van ingrijpende wegeniswerken in en om het centrum van Herselt werd, bij het uitgraven van de bedding van een aan te leggen rondpunt, op het kruispunt van de Westerlosesteenweg (N19) en de Herentalsesteenweg (N152), een bakstenen constructie aangesneden. Deze vondstmelding volgde op een eerste die op 19-11-2009 door het VIOE werd opgevolgd. Na telefonisch contact te hebben opgenomen met de werfleider, de Heer André Meuris (Agentschap Wegen en Verkeer Antwerpen, MOW), werd afgesproken deze waterput te komen registreren op 24 en 25-03-2010. Tijdens de eerste dag verscheen door het gewicht van enkele machines, een twintigtal meter verder een tweede holte in de grond die tevens veroorzaakt werd door een onderliggende waterput. Beide constructies werden met behulp van een graafmachine van de aannemer (Van Geel, Wegenbouw, Turnhout, Projectleider: Stef Scheltjens) verder bloot gelegd. Zo konden beide putten gemakkelijker worden geregistreerd (Fig. 3).

Waterput 1

De meest westelijke waterput (Fig. 4) vertoonde, qua opbouw, zeer veel gelijkenissen met de put die een paar maanden tevoren werd aangetroffen in de dorpskom (Fig. 5). Deze put werd aan één zijde beschadigd (Fig. 6) door de graafwerken waardoor de opbouw van de put gemakkelijk kon bekeken en beschreven worden. Rond de waterput werd een zone verder zuiver gemaakt om het geheel beter te kunnen bestuderen (Fig. 7, 1).

De put werd opgebouwd in een op voorhand uitgegraven, min of meer ronde aanlegkuil (Fig. 7, 2). Deze werd later gevuld met bruingeel gevlekt zand waarin kleine fragmentjes baksteen en stippen mortel zichtbaar zijn. De waterput is zes meter diep onder het huidige straat niveau en werd opgebouwd met zogenaamde *putbakstenen*. Dit zijn bakstenen met een korte (8 cm) en een lange (10 cm) breedte. Ze zijn 18 cm lang en 4 cm dik. Deze stenen laten het toe om gemakkelijker een cirkel op te bouwen. Men gebruikte voor het metsen een grijsgroene, zandige mortel. Op de bovenste rij bakstenen werden twee volledige lagen blokken in Diestiaan ijzerzandsteen gelegd (Fig. 7, 4), die aan de buitenzijde onafgewerkt zijn en aan de binnenzijde mooi concaaf werden bijgeschaafd (Fig. 8). Dit fenomeen zagen we al in de waterput die op het einde van 2009 in het dorp werd geregistreerd. Misschien kunnen we ervan uitgaan dat het gebruikelijk was om het cirkelvormige putlichaam te bekronen met stevige blokken om zo een stevige basis te hebben voor de conische bovenbouw.

Vooraleer men hieraan begon werd zo ver mogelijk naar buiten toe op de ijzerzandsteenblokken een rij rechthoekige bakstenen (18 x 8 x 4 cm) gemetst met de lange zijde naar binnen en buiten toe. Hierdoor kon men de volgende laag van rechthoekige bakstenen met de korte zijde naar buiten toe deels op de vorige rij leggen waardoor ze aan de buitenzijde iets hoger kwamen te liggen en men zo een basis creëerde voor de conische vorm (Fig. 7, 3). Dit conische metselwerk, dat volledig werd opgebouwd uit rechthoekige bakstenen, bevat zeven rijen op elkaar. Bovenop de laatste rij werd een hardere witgrijze kalkmortel aangetroffen die qua samenstelling verschilt van de voor het metselwerk gebruikte mortel. We interpreteren dit als een basis voor een verdwenen deksel dat eventueel op de put lag. Opvallend bij waterput 1 is de sterke gelijkenis in opbouw, uitvoering en gebruikt materiaal met deze die in het najaar van 2009 werd onderzocht.

We kunnen, aangezien de gelijkende opbouw met de dorpspomp, veronderstellen dat deze waterput eveneens bekroond was met een weliswaar eenvoudiger waterpomp.

In diezelfde kleine werkput werden de restanten van een muurfundering opgebouwd uit baksteen en een grijsgroene mortel, en een uitgebroken fundering aangetroffen (Fig. 7, 5/6 en Fig. 9). We konden nog net een hoek onderscheiden. De rest van die funderingen werden met de afbraak van het gebouw blijkbaar volledig weg gegraven. Tegen de zijkant van de muur konden we nog net de resten van een mortelbepleistering vaststellen.

Op dit uitgegraven perceel stond vroeger de Gemeentelijke Jongensschool van Herselt, die enkele jaren geleden werd afgebroken na jarenlange leegstand en verval. Deze school werd voor het eerst op het kadaster ingetekend in 1849. Een plan uit 1881 toont ons de verbeteringswerken die werden uitgevoerd naar ontwerp van P.J.Taeymans en in 1906 werd de school en de bijhorende onderwijzerswoning grondig herbouwd naar ontwerp van diezelfde P.J.Taeymans (Fig. 10 en Fig. 11).

Waterput 2

Tijdens het zuiver maken van waterput 1 werden we erop attent gemaakt dat een vijftiental meter naar het oosten een gat in de bodem ontstaan was door het vele werfverkeer dat hier passeerde (Fig. 12). Het bleek al snel dat het ook hier ging om een waterput opgebouwd in baksteen, weliswaar zonder lagen in ijzerzandsteen, met een conische bovenbouw (Fig. 13). Deze werd verder uitgegraven tot op het niveau waar de waterput volledig cilindervormig werd en er zo een kleine werkput ontstond (Fig. 7, 1).

Ook hier was de aanlegkuil, later opgevuld met bruingeelgroen gevlekt zand en baksteen en mortelfragmenten, nog duidelijk te onderscheiden (Fig. 7, 2). Deze waterput was vijf en een halve meter diep. Zowel de cirkelvormige schacht als de conische opbouw (Fig. 7, 3) werd opgetrokken uit bakstenen die met de korte zijde naar de binnenkant werden

gebruikt (Fig. 14). Hier werden zowel rechthoekige bakstenen (in de meerderheid) als *putbakstenen* door elkaar gebruikt. Deze bakstenen constructie werd gemetst met een grijsgroene zandige mortel. Hier en daar werd een grijswitte kalkmortel gebruikt voor het vullen van te grote gaten tussen de stenen. De conische bovenbouw bestond uit twaalf rijen. Bovenop deze kegel werden sporen aangetroffen van een witte mortel die ook hier kan duiden op een deksel dat op de conische bovenbouw gelegd werd.

Ook deze waterput had hoogstwaarschijnlijk een handpomp boven op de constructie staan. Of er een relatie is met de school is moeilijk te bewijzen. Qua opbouw, niet gebruik van ijzerzandsteen, ..., verschilt deze waterput van de twee vorige. Of dit ook een verschil in datering inhoudt, is echter niet te achterhalen.

Hoe deze waterputten met een waterpomp er bovenop in het schoolgebouw pasten is niet meer met zekerheid vast te stellen. Wel vernamen we van enkele voorbijgangers dat er net achter het schoolgebouw op de speelplaats een waterpomp zou gestaan hebben tussen de onderwijzerswoning en de achterbouw. Hieruit zouden ze zelf nog water hebben gedronken.

De twee geregistreerde waterputten moeten blijkbaar beiden op het schoolterrein hebben gelegen. Een oude foto en het ontwerpplan van de school doet ons vermoeden dat waterput 1 moet toehoren aan de achterbouw van de onderwijzerswoning. De restanten van de muren die werden aangetroffen langs waterput 1 zouden wel eens de hoek kunnen vormen tussen het schoolgebouw en de onderwijzerswoning die we op het ontwerpplan terugvinden, ter hoogte van de keuken (Fig. 15), in de veronderstelling natuurlijk dat het ontwerpplan overeenkomt met de latere uitvoering van de woning. Dit zou het verhaal van de bezoekers, dat er een pomp lag tegen de westelijke muur waar de leerlingen water konden drinken, wel eens kunnen weerleggen. Misschien kunnen we dan de pomp in de keuken plaatsen. Waar waterput 2 zich exact binnen het schoolcomplex bevond, is helemaal niet meer te achterhalen. Dat er zich een waterpomp bevond in de klassen lijkt onlogisch. Meest voor de hand liggend, als de pomp natuurlijk gelijktijdig is met de school, lag deze waterpomp tegen de zuidelijke gevel van de school en werd deze gebruikt om de dorst van de leerlingen te lessen.

We kunnen na het registreren van deze drie waterputten, die zo dicht bij elkaar liggen, wel besluiten dat de inwoners van deze Kempense gemeente, in het begin van de twintigste eeuw voor het invoeren van de waterleidingen, voor hun watervoorziening aangewezen waren op grondwater dat door waterputten en een handpomp bovengehaald werd.

IV. Bibliografie

- AERTS T. 1978: *Herselt in beeld*, Kontich. (fotoboek uitgegeven door de Heemkundige kring van Herselt)
- DE BELIE W. 1973: *Herselt. Oudheidkundige gegevens*, I, p.63.
- KENNES H. & STEYAERT R. 2000: *Bouwen door de eeuwen in Vlaanderen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur: Deel 16n2, Provincie Antwerpen. Arrondissement Turnhout. Kanton Westerlo*, Turnhout.
- VYNCKIER G. 2009: *Herselt Dorp*, VIOE Rapportage Vondstmelding.
- <http://inventaris.vioe.be>

V. Trefwoorden

Hedendaagse periode – waterpomp – waterput – baksteen- ijzerzandsteen- 20ste eeuw

VI. Kaarten

Fig. 1: Topografische kaart met aanduiding van de vindplaats.

Fig. 2: Kadastrale kaart met aanduiding van de vindplaats.

VII. Foto's en plannen

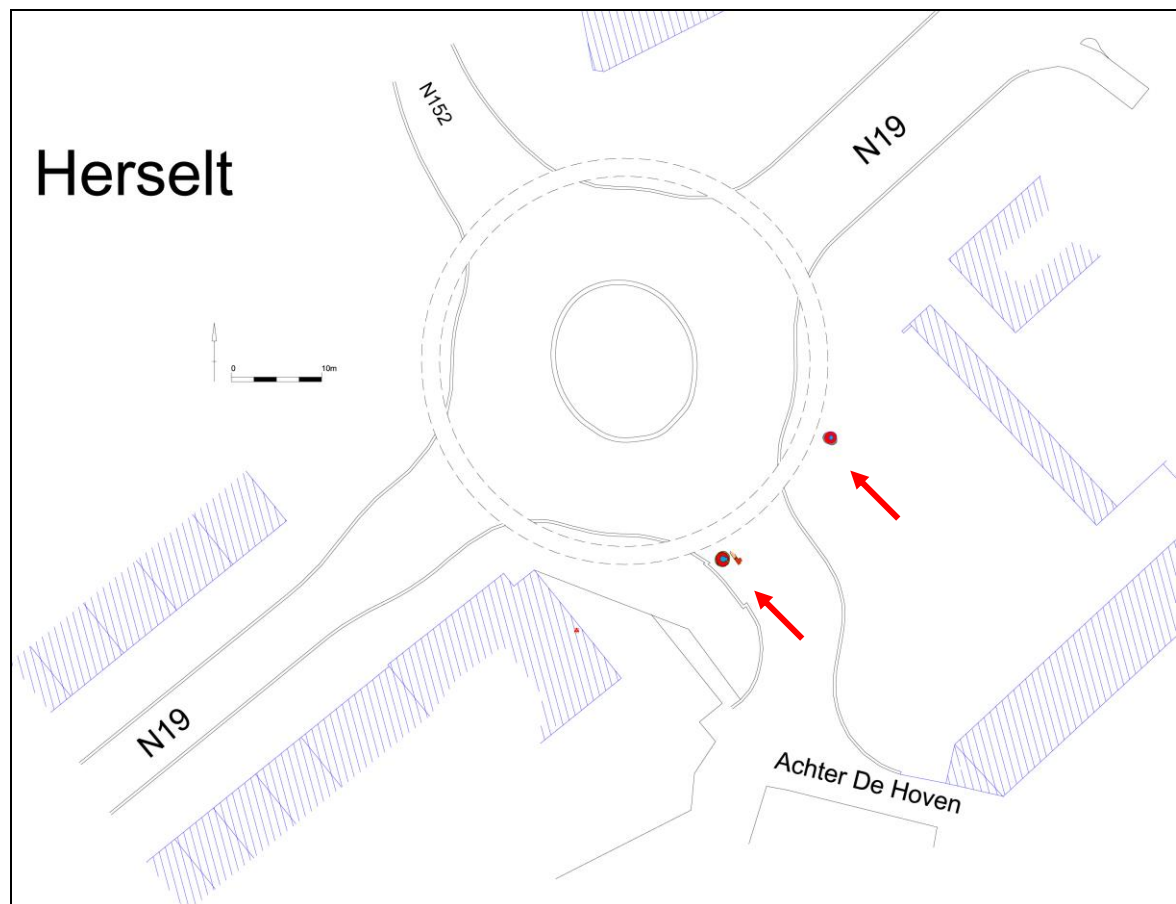

Fig 3: Plan met de positie van de waterputten ten opzichte van de N19 en de N152.

Fig. 4: Conisch bakstenen lichaam van waterput 1 bovenaan.

Fig. 5: Aanduiding van de in 2009 geregistreerde dorpswaterpomp in het nieuwe wegdek.

Fig.6: Gebruik van ijzerzandsteen in het putlichaam van waterput 1.

Fig 7: Plan met de ingetekende sporen. *Waterput 1*: 1: werkput; 2: opgevlde aanlegput; 3: bakstenen lichaam van de waterput; 4: stenen in ijzerzandsteen; 5: restanten van fundering; 6: uitbraakspoor. *Waterput 2*: 1: werkput; 2: opgevlde aanlegput; 3: bakstenen lichaam van de waterput.

Fig. 8: Detail van de twee ringen opgebouwd in ijzerzandsteen.

Fig.9: De restanten van de uitgebroken fundering van het schoolgebouw naast waterput 1.

Fig. 10: Oude foto van de Gemeentelijke Jongensschool.

Fig. 12: Door het zware werfverkeer kwam een tweede waterput aan het licht.

Fig. 13: De conische opbouw van waterput 2.

Fig. 14: Kijk op het metselwerk aan de binnenzijde van waterput 2

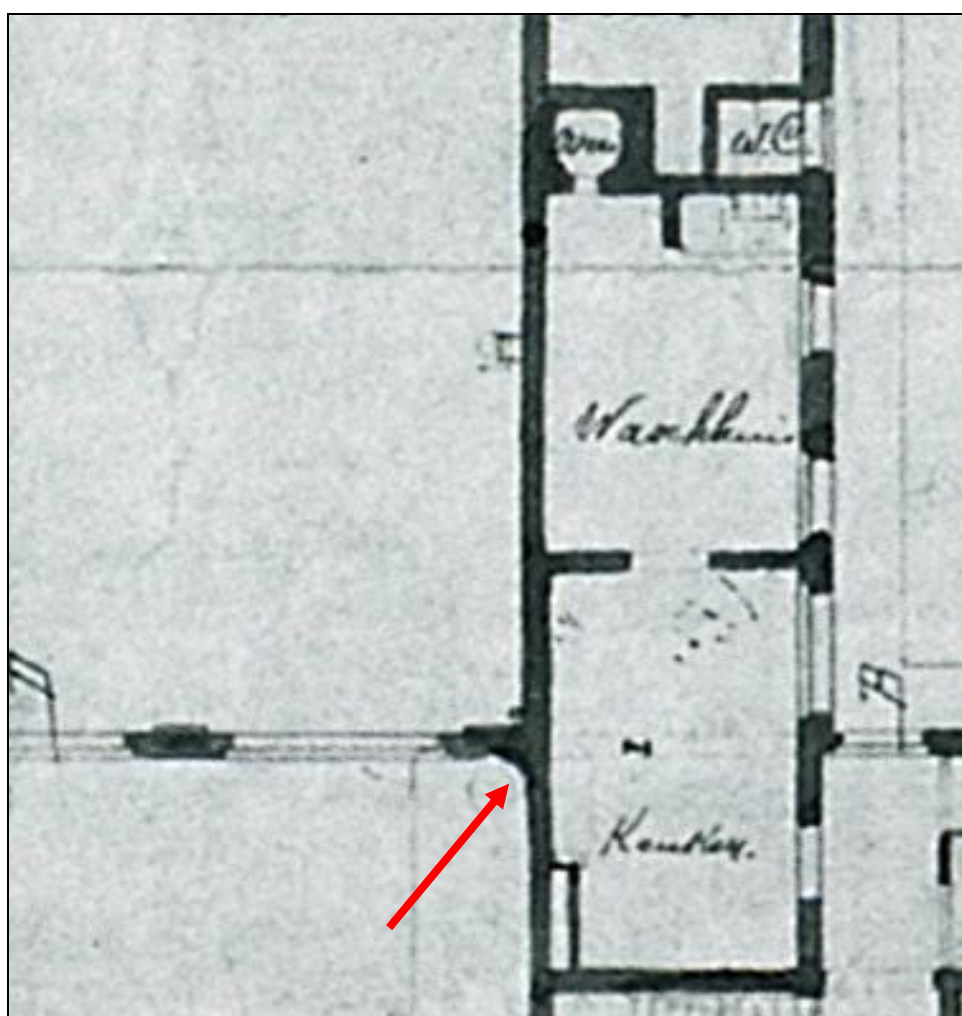

Fig. 15: Aanduiding van de hoek tussen het schoolgebouw en de onderwijzerswoning op het ontwerpplan van de school van architect P.J.Taeymans uit 1906.